

A 9-10. századi magyar fejedelmek

Juhász Péter

Szegedi Tudományegyetem TDI

Abstract

The person of the first prince isn't evident in medieval Hungarian written tradition. Both Álmos and his son, Árpád were mentioned as first prince. The first known leader, Levedi, was entitled by DAI as the first voevoda, Slavic military leader, of the Turks (Hungarians). Levedi, and maybe after him, Álmos, were only primus inter pares (first in equals), not hereditary princes. The Hungarian title of Khazar origin, the künde, was the rank of prince Árpád, elected according to Khazar custom raising on a shield. When the Khazar khagan nominated the first Hungarian prince, he wanted to regain his authority over the seceded Kavars, who had transferred the title of „künde” into the Hungarian political system. Dual, and later triple kingship was established, with the principal dignities of künde and gyula, and later the karkhas. I suppose, that the dual and triple kingship had an ethnical base. In period of the Hungarian Conquest the great prince, Árpád had full power over the Hungarians, and over the gyula and the karkhas, similarly as the khan of the Bulgars. A bit later, a Byzantine envoy, Gabriel was sent to the princes (archons) of Hungarians. I conclude, that the successors of Árpád had less power, the dependent tribal chiefs became stronger. Contrasted with the late and interpolated Hungarian written tradition, the report of DAI for the first prince is credible. The genealogical list of the descendants of Árpád is the list of lawful successors, who followed each other according to the rules. All branch of generations had a share in power. The nomadic political system founded on a personal basis was transformed into a territorial system. It gave the possibility for the foundation of the feudal Hungarian state.

Kulcsszavak: first prince; voevoda; gyula; künde; karkhas

I. Bevezetés, anyag és módszer

A magyar államiság nomád előzményének kialakulása, a középkori magyar írott hagyomány hitelességének és értelmezésének problémája, a korabeli írott források ismereteivel való összeegyeztethetősége régóta tárgya a tudományos vitának. Dolgozatom a magyar hagyomány és a 9-10. századi írott források részletes elemzésével kísérel meg választ keresni a magyar államiság steppei hátterére, a Kazár Kaganátussal fennállt politikai és katonai kapcsolat jellegére, a honfoglalást követő változásokra, a keresztény-feudális államalapítás viszonylag gyors sikerére.

II. Az első fejedelem a magyar hagyományban

A magyar krónikák ellentmondásos hagyományt őriztek meg az első fejedelem személyéről. Anonymus és Albericus Álmost első fejedelemként, Árpádot pusztán utódjaként jelöli meg. Kézai viszont Árpád első kapitányságáról ír, Álmos fejedelemségéről nem, de a 14. századi krónikakompozíció és a Budai Krónika családja Árpád első kapitánysága mellett Anonymus szavaival leírja Álmos csodás születését is.

Anonymus (1200 k.) a Magog király nemzetségéből leszármazó Álmos születését jövendőlként álom kapcsán nevét a magyar „álmom” és a latin „sanctus” kifejezéssel értelmezi, a szent királyok őseként. Attila király örökéről szólva azonban Álmos fejedelmet pusztán Árpád apjának mondja. Beállítása szerint a hét fejedelmi személy közös megegyezésével legvégső leszármazottaikra is érvényesen, saját nemzetségére nézve is megválasztott Álmos fényes nemzetsége és vitézsége (claior gentes et potens in bello) okán nyerte el a fejedelmi tiszteletet. Választásukat önvérük közös edénybe folytatásával erősítették meg. Fiát, Árpádot esküjükhöz

híven még apja életében választották meg övéi, már az új haza, Hungária fejedelmévé.¹ Albericus Trium Fontiumnál (1227-1254) a következőket olvashatjuk: „Hiis diebus gens Hungarorum sub primo duce suo nomine Alino ex Scithia egressa...Pannoniam inhabitare cepit.” „Sanctus rex de Ungaria Stephanus primus christianus Ieche filius et a primo duce Almo septimus.”² Önálló magyar hírei szájhagyományból származhatnak. Álmos első fejedelemségének emléke Albericus és Anonymus tanúsága szerint élő hagyomány volt a 13. század elejének Magyarországon.³

A legkorábbi magyar krónikát megőrző 14. századi krónikakompozíció Attila leszármazottjaként, Scytia Magorban a dinasztia mitikus őstől, a turultól (astur) nemzett, anyjától megálmodott születésű Álmost emeli ki, ám mégis fiát, a honfoglalás harcait vezető Árpádot jelöli meg a hét kapitány illetve vezér (dux) közül a leggazdagabbnak és leghatalmasabbnak (ditior et potentior).⁴ A Zágrábi és a Váradi krónikaváltozatok szerint a magyar nemzet több vezérrel is bírt ugyan, de végül egy lett ezek közül a legfőbb, akit talán nemessége és vitézsége (nobilitatem et virtutem) miatt választottak meg, és Álmosnak nevezték. Árpádot csupán fiának és a fejedelemségben utódjának mondják, akárcsak utána Taksonyt.⁵ Kézai Simon az 1270-es években a honfoglalók hét hadseregének kapitányai közül elsőként említi Árpádot, Álmos fiát, a gazdag és hatalmas (ditior et potentior) Turul nemzetségből. Árpád és nemzetsége elsőként tört át a Rutén Alpokon, és az Ung folyónál elsőként rögzítette sátrait, mert a többi szkítiai törzshöz képest előjoga és méltósága, hogy a hadban elől járjon, visszavonuláskor pedig leghátul. A székelyeknek Chigle mezején való tartózkodását is Árpád idejéig határozta meg.⁶

Álmos és Árpád szerepének változása jól nyomon követhető a középkori írott hagyományban. Anonymus Álmost tekinti az első fejedelemnek és a szent királyok ősenek, Attila király örökösének mégis csak a Hungária első fejedelmének mondott Árpád apjaként említi. A Zágrábi és Váradi krónikák Álmost jelölik meg a sok vezér közül kiválasztott legfőbb vezérként, Árpád itt csupán utódja. A 14. századi krónikakompozíció ugyan Álmoshoz köti a Turul-mondát, de fiát, Árpádot mondja a hét vezér közül a leggazdagabbnak és leghatalmasabbnak. Kézai Simon a honfoglalók hét hadseregének kapitányai közül elsőként emeli ki Árpádot, Álmos fiát, a gazdag és hatalmas Turul nemzetség fejét. Kézainak a magyar királyok Attilától származtatása, nem az Álmostól való leszármazás volt a fontos. Anonymusnál, valamint a Zágrábi és Váradi krónikákban egyértelmű tehát Álmos elsősege, így ezek forrását kell felkutatni.

A keresztény kor Kálmán-kori írásba foglalása után Álmos herceg leszármazottai, II. Béla vagy II. Géza idején készülhetett a pogány kor történeti tradíciójának első lejegyzése. Álmos herceg névadása Álmos élő hagyományát jelzi az uralkodóházban, Álmos és Árpád neve csak az ő utódainál jelenik meg újból. Álmos fejedelemségének írásba foglalása a vak, és Borisz trónigénye által súlyosan fenyegetett II. Béla és utódai jogigényét erősíthette.⁷ Az Álmostól leszármazó dicsőséges királyokról szóló álom, Álmos csodás születése, megválasztása és a vérszerződés pogány hagyományát keresztény köntösbe öltöztette Álmos nevének összefüggésbe hozása a latin „almus” (áldott) és a „sanctus” (szent) szavakkal és az isteni látomásként értelmezett magyar „álom” szóval. Az Álmos apjaként, illetve nagyapjaként szereplő Ügyek ténylegesen „szent” jelentésű neve szintén e konstrukció része és akár forrása is lehet. A 14. századi krónikakompozíció megemlékezik Álmos szintén különleges haláláról

¹ SRH I. 40, 52

² Albericus.

³ Csákó 2012, 437, 5. 9. lj.

⁴ SRH I. 284-290.

⁵ SRH I. 206.

⁶ SRH I. 165, 162.

⁷ Vö. Jakubovich Emil: SRH I. 40, 3. lj.

is. Eszerint az első kapitány, Árpád apja, Álmos, Erdélyben megöletett, mert Pannóniába nem mehetett be. Anonymus mindössze annyit közöl, hogy még Álmos fejedelem életében fejedelemmé tette fiát, Árpádot.⁸ Álmos megölését többen szakrális feláldozásaként értelmezték, Álmos künde pozícióját látták igazolva benne.⁹ Ám, amint lejjebb bemutatom, sem a kazár künde, sem a magyar fejedelem szakralitása nem igazolható. Álmos megölése erősen biblikus párhuzamú, Mózesként nem mehetett be az ígéret földjére, Pannóniába.¹⁰ Álmos halála tehát születéséhez hasonlóan keresztény értelmezést nyert, a történet hiánya Anonymusnál szintén más szerzőre utal.

Álmos élő emlékezete nem pusztán első fejedelemségével megmagyarázható. Mint láttuk, Albericus szerint Szent István a hetedik fejedelem volt az első dux, Álmos után. Álmos a nemzetség fejeként az első keresztény király hetedik őse volt, a türk kultúrájú népeknél a hetedik ősig (jeti ata) tartották számon az elődöket.¹¹ Nem szükséges tehát Álmos első fejedelemségét feltételeznünk.

III. Az első vajda

A 9-10. századi magyar fejedelemség létrejöttének hiteles történetét az évszázados hagyományt feljegyző 10. század közepi bizánci forrásunk, a *De Administrando Imperio* (DAI) őrizte meg: „A türkök hét törzsből állottak, de sem saját, sem idegen fejedelem (arkhón) felettük soha nem volt, hanem valamiféle vajdák voltak közöttük, akik közül az első vajda (prótosz voevodosz) volt...” Levedi. Levedit „...méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többit is, vajdának hívták.” „Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal.” „Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők között háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett, és két részre szakadt.” „...az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig szavartü aszfalünak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérékkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Atelkuzu nevű helyekre, amely helyeken mostanában a besenyők népe lakik.”¹²

Levedi „vajda” címe aligha tekinthető egykorú magyar méltoságnévnek. A „valamiféle” jelző arra utalhat, hogy a „vajda” cím használata a türkök akkori fejének a kazár kagán által kinevezett arkhón/fejedelem rangjához képest eltérő, alacsonyabb pozícióját érzékelteti. Nem valószínű, hogy a törzsfői méltóság magyar terminusát próbálta volna a császár visszaadni a „vajda” címmel, mert különben a saját korabeli, 10. század közepi magyar geneák, törzsek/nemzetségek fejeit is vajdának nevezte volna, nem arkhónnak. A „vajda” kifejezés az élénk rusz/keleti szláv-bizánci kapcsolatok, a 907, 912, 941 és 945 évek hadjáratai és a békekötések, a kijevi fejedelem druzsinája, fegyveres kísérete bizánci tartózkodása kapcsán válhatott ismertté a görögben.¹³ E harcosokat hadvezér, a keleti szláv vojevoda vezette.¹⁴ A Levedi méltóságát jelölő, katonai vezető jelentésű „voevodosz” cím, három éves kazár szövetsége és előkelő házassága, valamint a vajdájuk és vezérük (βοεβόδω...καί ἀρχηγῶ) kifejezés használata, háborúban együttműködő törzsek katonai vezetőjére utal.¹⁵ A DAI névhasználata talán azzal is magyarázható, hogy a 10. század közepén Erdélyben regnált gyulát szláv alattvalói a „vajda” címmel illethették. A gyula helyét a 11. század elejétől átvevő királyi ispánok „vajda” címe ennek lehet folytatása.¹⁶ A 10. század közepi gyula szláv „vajda” nevét

⁸ SRH I. 287, 52.

⁹ Tóth 2015, 201-213

¹⁰ Tóth 2015, 214.

¹¹ Beyer 2012, 97.

¹² DAI 1950, cap. 38, 170-171.

¹³ PVL 2015, 38-46, 49-55.

¹⁴ PVL 2015, 55, 56, 58, 68, 69, 70, 110, 137: Szvenyeld vojevoda, Igor és Szvjatoszláv hadvezére.

¹⁵ Tóth 2015, 88-92.

¹⁶ KMTL 707, Kordé Zoltán.

használhatták a magyar követség szavait tolmácsoló szlávok a gyulák 9. század közepi elődjére, Levedire is.

A DAI szerint létezett Levedin kívül egy másik vajda is, Álmos: „...van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek...”.¹⁷ Levedi első vajdaságát lehetséges egyidejűleg több, a türkök hét törzse élén állt vajda létezését feltételezve, „első az egyenlők között” jelentéssel értelmezni.¹⁸ Lehetséges azonban az „első vajda” cím időben első vezetőként való értelmezése is, hiszen a többi vajdát forrásunk időbeli sorrendként is értelmezhetően „utána következő”-nek mondja, és Levedi mellett csak Álmos szerepel forrásunkban „vajda” címmel.¹⁹ Álmos említése jól magyarázható az első fejedelem, Árpád apjaként. A 10. századi hagyomány Álmost talán Árpád kiemelkedő szerepe miatt mellőzte. A későbbi magyar hagyományban a Turul-mondához kötődő dinasztiaős, Álmos Levedi emlékét feledtetve, lényegében annak pozícióját foglalta el. Idézett forrásainkból (DAI és a magyar írott hagyomány) a politikai vezető két típusa tűnik elő, az első az egyenlők között (primus inter pares), és az egyedülként kiemelt fejedelem. A primus inter pares módján választott vajda és a kazár kagán legitímálta fejedelem örökletes pozíciójának azonosítása a magyar hagyományban a keresztény kor monarchikus felfogásával magyarázható. Krónikáink bizonytalanságát az első fejedelem tekintetében a 9-10. századi magyar politikai rendszer e sajátos, steppei jellege, a kettős fejedelemség rendszere magyarázhatja.

IV. A fejedelemválasztás

A DAI leírása szerint „Kazária fejedelme, a kagán vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek, vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt, hogy tőle gyermeket szüljön, de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazár nővel gyermeket.” „Kevés idő múltával az a kagán, Kazária fejedelme, üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzá első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kagánjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagán azt mondta neki, hogy: «Azért hívtunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy és a türkök közt az első, nemzeded fejedelmévé emeljünk, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.» Ő pedig válaszolva a kagánnak azt mondta, hogy: «Nagyra veszem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat, és illő köszönetemet nyilvánítom neked, minthogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztséghez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád; ezek közül akár az az Álmos, akár a fia Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésekre áll.» Megtetszett annak a kagánnak ez a beszéd, és embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszélték ezt a türkökkel, a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre, és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt, s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségéből lesz Turkia fejedelme.”²⁰

Sokan kételkedtek Levedi lemondásának és Álmos Árpádnál kevésbé tekintélyesként való beállításának hitelességében.²¹ Az események értelmezésénél azonban a kagáni szándék lényegének felismerése a döntő. A türkök szemében legitím, ugyanakkor utódaira nézve is a kagánhoz hű fejedelem Levedi a kazár feleségtől származó gyermek hiányában nem lehetett. A

¹⁷ DAI 1950, cap. 38. 173.

¹⁸ Kristó 1980, 35.

¹⁹ A két értelmezés nem zárja ki egymást: l. Tóth 2015, 92.

²⁰ DAI 1950, cap. 38. 170-173.

²¹ Ezekre lásd: Tóth 2015, 97-98.

tisztség önkéntes elhárítása ezért részéről teljesen érthető. A szintén legitim második vajda, Álmos, dinasztiaalapításra alkalmas volt ugyan, ám fia nem volt kazár származású. Árpád (kazár szempontból) „tekintélyesebb” volta a hűségét biztosító kazár házasságra alkalmasságát jelentheti. A kagán szempontjából az a körülmény is fontos lehetett, hogy Árpád, szemben Levedivel és Álmoossal, nem volt törzsfő, pozíciójának betöltése kizárólag a kagáni akarattól függött, a nemzetségi-törzsi szokásjogtól nem. Ezért eshetett a már nyilván felnőtt, bölcs, megfontolt és vitéz, már gyakorlott vezető és hadvezér Árpádra a választás.

Árpád kazár törvény és szokás szerinti megválasztása és pajzsra emelése, a kazár szokásjog alkalmazása azt jelzi, hogy a türkök törzsei a volgai bolgárokhoz és az alánokhoz hasonlóan elismerték a kagán főhatalmát. A fejedelmi cím, amint azt a szöveg hangsúlyozza, nem bírt előzménnyel, az intézmény nem belső fejlődés eredménye volt, szemben a türkökkel vagy magukkal a kazárokkal. A többszörösen interpolált késői magyar hagyománnyal szemben az egykorú DAI híradása nem vonható kétségbe. A vérszerződésről Anonymuson kívül nincs hírünk – a pajzsra emelés emléke talán még Rákóczi korában is élt.²²

V. A kettős királyság

A muszlim Ğayhānī-hagyomány két magyar vezetőt ismer, a gyulát és a kündét: „Főnöküket k.nd.h-nek nevezik. Ez a név királyuk címe, ugyanis annak az embernek a neve, aki a királyi hatalmat gyakorolja felettük, Ğ.l.h. Minden magyar azt teszi, amit a Ğ.l.h-nak nevezett főnökük parancsol nekik a háború dolgában, a védelemben és más dolgokban.” (Ibn Rusta) „Ezt a főnöküket k.nd.h-nek nevezik. Ez a nagyobb királyuk neve. Azt a főnököt, aki az (állami) ügyeket intézi, Ğ.l.h-nak nevezik. A magyarok azt teszik, amit a Ğ.l.h parancsol. (Gardīzī). „Ennek az országnak a királyát h.l.t-nak hívják.” (Ĥudūd al-Ālam).²³ A DAI szintén két magyar főnökről tud, az első vajdáról és a fejedelemről. Kérdéses, hogy két forrásunk magyar vezetői azonosíthatók-e egymással? A Ğayhānī-hagyomány 870 és a 890-es évek közötti időszakra keltezhető.²⁴ A magyarok tartós jelenléte a kazár uralom alatt levő Don-Maeotis vidéken a 860-as évek elejétől mutatható ki forrásainkban, a Levedi korabeli három éves magyar-kazár szövetség, majd a fejedelmválasztás erre az időszakra keltezhető.²⁵ Mindkét forrásunk adatai a kazár kezdeményezésű fejedelmválasztás és a honfoglalás közötti időszakról szólnak tehát, egyeztetésüknek kronológiai akadályai nincsen.

Kérdéses a két magyar méltóság eredete és feladatköre. A muszlim szerzők Ğ.l.h főnöke a DAI és a magyar írott hagyomány hadvezéri és bírói funkciójú gyulájával problémamentesen azonosítható. Eredeti alakja Gyīla~Yīla, amely besenyő törzsnév részeként és kazár méltóságként ismert.²⁶ A Levedit házassággal magához kötő kagán kazár méltóság adományozásával is biztosíthatta hűségét, ez pedig a gyula méltóság lehetett. A katonai vezetőnek tekinthető első vajda címe azonosítható a hasonló feladatkörű gyula méltóságával. A magyar kündü/künde cím szintén a kazárokkal kapcsolatos: egy kazár származású abbaszida hadvezér neve Iṣḥāq ibn Kundāġīq/Kundāġ al-Ĥazarī (880-891), az alán király karkundāġ címe (940k), valamint a kazár nagy ḥāqān és helyettese, a ḥāqān-beh után következő k.nd.r [Kündü] kagán méltóság (922).²⁷ Az alán királyok 10. századi karkundāġ címe különösen figyelemre méltó, mivel magyar adataink forrásában, a Ğayhānī-hagyományban még csupán bagatur méltóságuk neve. A harmadik kazár méltóságnév alán használata az alánok kazár legyőzése, és

²² I. Tóth 2015, 285.

²³ Zimonyi 2005, 91.

²⁴ Zimonyi 2005, 31.

²⁵ Bajor Geográfus 860k: Letöltve 2016.05.16: <http://www.idrisi.narod.ru/geo-bavar.htm>, Witczak 1993, 13-17. Schechter-levél 860k: Hunyadi 2001, 162-175; Róna-Tas 2001, 23. Konstantin-legenda 861, 867: HKIF 162.

²⁶ I. erre Zimonyi 2005, 94.

²⁷ Al-Masūdī, ibn Faḍlān: Zimonyi 2005, 93.

az alán uralkodó hűségesküje után lányának József kazár királlyal (*hāqān-beh?*) létrejött házasságával lehet összefüggésben.²⁸ A legyőzés, hűségeskü és házasság ugyanazok a motívumok, amelyek a magyarok, Levedi és Árpád esetében is jelentkeznek. A különbség mindössze a kangarok, illetve a kazárok általi legyőzés. Az alán uralkodó hűségesküje a kazár szokás és törvény szerinti pajzsra emelés szertartásával azonosítható. A kazár vazallus magyar fejedelem, Árpád, joggal tekinthető tehát a kazár vazallus alán uralkodóhoz hasonlóan a kündü/künde méltóság viselőjének. Ibn Fadlān szerint a szomszédos királyok a második kazár méltóság, a *hāqān-beh* alá vetik magukat, aki után következik méltóságban a k.nd.r kagán.²⁹ A magyar és az alán uralkodó azonos „künde” címe megerősíti a kazár „kündür kagán”-nak az alárendelt népeket irányító szerepét.

Mi indokolhatta két kazár méltóság megjelenését a magyarságnál, mi állhat a kettős királyság létrejöttének háttérében? A magyar kutatásban sokáig elfogadott volt a magyar kettős királyság rendszerének kazár eredetéből következő a magyar főuralkodó hatalmának szakrális jellege. Azonban sem a harmadik kazár méltóság, sem az alán király szakrális uralkodói szerepéről nincsen adatunk, így az azonos méltóságot betöltő magyar künde esetében sincsen alapunk ilyen feltételezni. Al-Mas'ūdī (és Ibn Rusta) szerint a törökök (kazárok) főkirálya a *hāgān*, nem jelenik meg sem az előkelők, sem a köznép előtt, nem parancsol, és nem tilt, nem igazgatja a birodalom ügyeit, egy adott napon ő mond jövendőt a tűz lángjából. Az ügyvezető uralkodó hatalma azonban csak tőle ered, a kagán méltósága az előkelők egyik nemzetségében öröklődik, ő felel az ország sorsáért, balvégzetű események bekövetkeztek megölhetik.³⁰ Ha a *hāgān* nagy esemény, háború miatt kivonul, senki sem közelíti meg a törökök és a velük szomszédos hitetlenfélék közül.³¹ A magyarok esetében nincs nyoma szakrális hagyományoknak, Álmos születésének és halálának története nem tekinthető ilyennek. Feláldozását sem a besenyőktől elszenvedett vereséggel, sem a letelt 40 éves uralkodási idővel nem lehet megtámogatni, mert akkoriban már bizonyosan Árpád volt a magyarok feje, akinek feláldozására nincsen adatunk. A feláldozás nem is bizonyítja a szakralitást, hiszen a *hāqān-beh*-t, a tényleges királyt is megölethette a kagán háborús vereség esetén.³² A kagánt pedig 737-es arab elfogásakor népe biztosan nem ölte meg, hiszen utána áttért a mohamedán hitre.³³ A steppei szakrális királyságnak a kagáni címhez való kizárólagos kötődését több forrásunk is igazolja. A türk rovásfeliratok szerint a kagánt a népnek az ég (kök) adta, nélküle a türk nép sem létezik. A kagán uralmát a csak rá érvényes, az Ég-istentől (tengri) származó „qut”, „karizma” biztosította, elvesztésével alkalmassága megszűnt. A legrégebbi türk nemzetség az A-si-na ház volt, a szuverén kagánok csak ebből származhattak.³⁴ A steppén egy időben csak egy legitim kagán létezhetett. Kazária fejedelme csak a Keleti-, majd a Nyugati-Türk birodalom bukása után, 652 előtt vette fel a kagáni címet.³⁵ A türk uralkodó is azért tagadta, hogy a varchoniták lennének az igazi avarok, mert különben a kagáni cím jogszerűen őket illette volna.³⁶

A gyula után a másik kazár méltóság, a sokkal rangosabb, a kazár hierarchiában harmadik künde cím adományozását csak a magyarok jelentőségének rendkívüli megnövekedése magyarázhatja. Egyetlen ilyen eseményről tudunk, és ez a kabarok csatlakozása. A DAI 38. fejezete szerint a magyarok Atelkuzube költözését kevés idő múltával követte a fejedelmválasztás. A 39. fejezet a besenyők földjére (Atelkuzube?) költözést a kabar csatlakozással kapcsolja össze: „Tudnivaló, hogy az úgynevezett kabarok a kazárok

²⁸ Hunyadi 2001, 169, Róna-Tas 2001, 19-20.

²⁹ MEH 95-96.

³⁰ Kmoskó 2000, 227, 256-258, 172.

³¹ Kmoskó 2000, 79.

³² Ibn Fadlān: MEH 96-97.

³³ Zimonyi 2005, 257-258.

³⁴ Márton 1997, 77-78.

³⁵ Zimonyi 2005, 98.

³⁶ Dobrovits 2001, 96-101.

nemzetségéből valók. És úgy történt, hogy valami pártütés támadt közöttük a kormányzat ellen, és belháború ütven ki, felülkerekedett az előbbi kormányzatuk, és közülük egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén...³⁷ Amennyiben e helyen a besenyők földje alatt a Don-Dnyeper közötti Atelkuzu-t érthetjük, számolhatunk a fejedelmválasztás és a kazár belháború összefüggésével. A künde címet adományozó kagáni döntés mögött a kavarak feletti uralom visszaszerzésének szándékát is kereshetjük. A hadban élen járó kavarak a magyar künde fegyveres kíséretét, elit haderőt alkothattak.

A künde és a gyula konkrét funkciójára kevés adatunk van. A künde aktív katonai-politikai szerepére a magyar hagyomány mellett csak György barát folytatója utal, amikor 894 táján a bizánci követséget a türkök fejei, Árpád és Kusanés fogadták.³⁸ Nyugati forrásaink Árpádot nem ismerik, honfoglalás vezetőjeként Chussal (Annales Alamannici, 904),³⁹ „Cusal király”, a magyar sereg vezére (Aventinus) szerepel.⁴⁰ A magyar krónikákban Árpád a honfoglalók vezére, Kurszán csak a hét vezér egyike. A fehér ló mondájában Kurszán fia, Kusid vezeti a Szvatopluktól a fehér lóért az országot a bolgárok által is használt nomád szerződés-kötés rítusa szerint megvásárló követséget.⁴¹ A Szvatoplukkal és Arnulffal szereplő Kusal szövetségkötésére emlékezhet a magyar hagyomány. Forrásainkból jól tükröződik Kusal politikai és katonai vezető, tehát gyula szerepe. 950 körül a gyula a második magyar fejedelem volt, aki politikai és katonai funkciója mellett bírói hatalommal is bírt.⁴² Anonymus a Gyulákat Horka apjától, Téténytől (Tühütüm) származtatja. A krónikai hagyományban Gyula a harmadik kapitány, aki Erdélyben települt meg, az utolsó gyula a harmadik volt utána.⁴³ Időrendi szempontból elképzelhető, hogy az első gyula Sarolt nagyapja, a Sztefanosz névre keresztelt gyula apja volt, hiszen Bulcsú is apjától, Kálitól örökölte méltóságát.⁴⁴ A Gyulák fiági öröklése alapján, amennyiben Kusálnak volt fia, őt az első Gyulával azonosíthatjuk.

950 táján a karcha méltóság viselője Bulcsú, a harmadik fejedelem volt, rangban alacsonyabb a gyulánál, de ahhoz hasonlóan bírói tisztséget viselt, akárcsak apja, Káli.⁴⁵ Több nyugati forrásban Bulcsú királyként szerepel 954-55 táján.⁴⁶ 900-910 körül tehát már biztosan létezett a karcha méltóság, talán a kabarok/kavarok kaptak alvezért a künde főfejedelem mellett. A kettős/hármas királyság etnikai jellegű lehetett, a kavár csatlakozással jöhetett létre.

VI. Egy vagy sok fő alatt?

A 9. század második felében a muszlim források szerint a magyarok nagyobbik királyának „künde” a címe, azonban a gyula intézi az államügyeket, uralkodik felettük, háborúban az ő utasításait követik, ő irányítja a haderőt.⁴⁷

A 9. század végén, 894-ben Árpád és Kusanés mégis együtt fogadták a görög követséget a bolgár háború ügyében.⁴⁸ Ők a türkök fejedelmeként a nagyfejedelem (künde) és a gyula cím viselői lehettek. A gyula fontosságát jelzi, hogy 904-ig minden nyugati hadjáratot Kusal gyula vezetett. A nagyfejedelmet, Árpádot a nyugati források nem is ismerik.

³⁷ DAI 1950 cap. 39, 174-175.

³⁸ György barát folytatója: HKIF 147.

³⁹ HKIF 202.

⁴⁰ HKIF 267-276.

⁴¹ KMTL 215.

⁴² DAI 1950, cap. 40, 178-179.

⁴³ SRH I. 291.

⁴⁴ ÁMBF 85-86. Skylitzes.

⁴⁵ DAI 1950, cap. 40, 178-179.

⁴⁶ Lásd 61. lj.

⁴⁷ Zimonyi 2005, 91.

⁴⁸ ÁMBF 59.

Bölcs Leó Taktikájában a 894-896 során megismert magyarokról a következőket olvashatjuk: „43. A skytha népeknek tehát, mondhatni, egyforma életmódjuk és szervezetük van: sok fő alatt állnak, és a közügyekben nem törődömők; általában nomád életet élnek. Csupán a bolgárok és kívülük még a türkök népe fordít gondot az egyöntetű hadirendre. Így a többi skytha népnél nagyobb erővel vívják a közelharcokat, és egy főnek az uralma alatt állnak.” „45. Amde szólni fogunk a türkök szervezetéről és hadirendjéről, mely keveset vagy mit sem különbözik a bolgárokétól...” „46. Ez a nép tehát, mint amely egy fő alatt áll...” „53...a háború napjáig nemzetségek és törzsek (γένη καὶ φυλάς) szerint szétszélvedve legeltetik lovaikat folyvást, télen-nyáron.” „66. ...sok törzsből tevődtek össze, s hogy éppen ezért nincsenek tekintettel rokonokra és az egymás közti egyetértésre.”⁴⁹ 900 körül tehát egy fő vezetése, Árpád künde alatt állhatott a magyarság, akárcsak az abszolút hatalmú kán irányította dunai bolgárok. Tényleges teljhatalommal azonban csak háború idején bírhatott.

A 10. század első felében Gábrriel klerikosz a türköket próbálta rávenni a besenyők elűzésére, régi lakóhelyük visszavételére, ám „...a türkök összes fejei egyhangúan felkiáltottak, hogy: Mi nem kezdünk ki a besenyőkkel...”⁵⁰ Több fejedelemről lehet szó, a nagyfejedelem (künde) mellett a gyula és a karcha jelenlétével mindenképpen számolhatunk, esetleg a törzsfőkével is. A 10. század első felére érvényes, 952-959 közé keltezhető De Cerimoniis a címzésminták között a türkök fejedelmeihez írt császári levelet is említi.⁵¹

A 934-es Bizánc elleni besenyő-magyar hadjáratot al-Mas'ūdī négy türk nép és négy királyuk harcaként említi.⁵² Kérdéses, hogy a négy király a szerző következtetése-e, vagy esetleg egy besenyő törzsfőre és három magyar vezetőre gondolhatunk?

948-952 táján a DAI a mindig Árpád nemzetségéből való fejedelem alatt álló jila (gyula) és karcha bírói funkciójáról számol be, a gyula méltóságra nagyobb a karchánál.⁵³

A 10. század közepén a gyula és a karcha egyaránt vezetett külföldre hadat, illetőleg külkapcsolatokat létesített.⁵⁴

A gyula irányítását 894 tájára tehát felváltotta a künde és a gyula, majd a karcha kollektív irányítása, jöllehet a kazár kagán képviselő künde pozíciója a 9. század közepén, a kazár uralom idején aligha lehetett gyengébb, mint a kazároktól való elszakadás után. Úgy látszik, hogy a künde korábban csak ellenőrizhette a gyula tevékenységét, de az önállósuló magyar fejedelemség tényleges feje ő lett, aki tényleges főhatalommal bírt a másik két fejedelem felett, bár azok szerepe is jelentős maradhatott. A DAI egyedül Árpádot nevezi Turkia nagy fejedelmének, egykorú utódját, Falicsit csupán mostani fejedelemnek mondja. Emellett nem ismeri a „künde” címet, holott a gyula és a karkhas méltóságot igen. Úgy látom, a két jelenség összefügghet, Árpád a kazár kagán képviselőjeként viselte a „künde” címet, a honfoglalással, a kagán hatalma alól kiszakadva, Árpád utódai már nem voltak kündék, hanem az immár független magyar nomád állam rangban első fejedelmei. Árpád halála után, a zsákmányoló hadjáratok fokozatos megszűnésével, a 10. század közepére, a két alárendelt fejedelem saját posztján és területén messzemenő önállósághoz jutott. A nagyfejedelmi cím súlyát azonban az Árpádoknak bizonyosan sikerült megőriznie és átmentenie a királyság korára. Ha valóban hét külön ország létezett volna az államalapításig, a főhatalom 11. század közepi súlyos megrendülésekor még erős hagyományuk életre kelt volna.⁵⁵ Aligha kétséges, hogy önállósággal csak a nagyfejedelem alá rendelt két fejedelem bírt, akiket Géza és István képes volt megrendszabályozni, de hat önálló törzsfőről bizonyosan nincsen szó. Véleményem szerint

⁴⁹ ÁMBF 17-21.

⁵⁰ DAI 1950, cap. 8, 56-57.

⁵¹ ÁMBF 34.

⁵² Kmoskó 2000, 184.

⁵³ DAI 1950, cap. 40, 178-179.

⁵⁴ ÁMBF 85-86.

⁵⁵ Salamon 1876, 712.

a törzsfők aktív katonai-politikai szerepe nem mutatható ki, háborús helyzetben csak a három fejedelem lehetett (együttes) döntéshozatali helyzetben.

A magyar hagyomány a fejedelem és a vezérek viszonyáról igen vegyes képet őrzött meg. Anonymus az új hazának a hét magyar és a hét kun vezér, valamint Árpád rokonai között a fejedelem által való felosztásáról ír, Kézai és a krónikák a hét honfoglaló vezér egyenjogú megosztásáról tudnak. Anonymus szerint a fejedelem hatalma a hadak vezetésében és az egész elfoglalt területen érvényesült, míg Kézai és krónikáink az előkelők közös döntéseiről szólnak. Anonymusnál a vezérek nem maguknak, hanem a fejedelemnek foglalnak földet, és azt a fejedelem osztja ki közöttük, a seregeket a fejedelem küldi szét, belföldön és külföldön egyaránt. Kézai viszont hangsúlyozza a kapitányok és nemzetségek önálló szállásterület választását, a hadaknak külföldre a magyarok közössége általi küldését. A krónikakompozíció közös tanácskozásról szól a kapitányok megválasztásánál, a Szvatoplukhoz való követküldéskor. Árpád a krónikás hagyomány szerint azért vonult elsőként Pannoniába, mert Szkítia felhatalmazásából nemzetsége előjoga volt hadban legelő, visszavonuláskor leghátul vonulni.⁵⁶ Elképzelhető, hogy e zavaros hagyomány a 10. századi politikai viszonyok bizonyos mértékig valóságos kettősségét, a nagyfejedelem központi hatalmának a zsákmány és a föld elosztásán keresztül biztosított személyi függésen való nyugvását tükrözi. Kitűnő példa erre a működési elvre a hun állam, amely a legyőzött és csatlakozott népek elsősorban katonai jellegű laza szövetsége volt. Az együttműködés az uralkodó elitek személyes, rokoni kapcsolatain alapult, a közös zsákmányszerzésen. A javakat nemcsak háborúban szerezték meg, hanem a rómaiaktól a béke fenntartása érdekében is kaptak „ajándékokat”. A hun királyok fő törekvése volt e presztizsjavak elosztásának ellenőrzése, amelyek nagyrészt a hatalom megtartásának fő eszközeihez, a katonai kíséretre kerültek.⁵⁷

Korabeli forrásainkban a törzsszövetségi vezetők (megas) archón, rex néven szerepelnek, míg az alájuk rendelt, vélhetően törzsfői rangú vezetők a regulus, dux, princeps neveken jelentkeznek egy-két eset kivételével. Dursac és Bugat egyszeri említésükkor a „rex” címet viselik, Dursac talán Árpád fia Tarhossal azonos, Bugat talán akkor gyula volt: Kusal dux (1), rex (2), Dursac rex (1), Bugat rex (1), Salard dux (1), Toxus rex (2), regulus (1), Bulcsú rex (4) dux (1), Lele rex (3) regulus (1) dux (3) princeps (1), Schaba regulus (1) dux (1) princeps (1), Sura regulus (1) dux (2) princeps (1).⁵⁸ Mindez alárendeltségükre utalhat.

⁵⁶ Anonymus: SRH I. 83, Kézai: SRH I. 166-172, 14.sz. krónika: SRH I. 286-290, 293.

⁵⁷ Schäfer 2001, 27-28.

⁵⁸ [a. 893-904] Maegari, rege Cussale, Cusale regis Ugrorum, Cusale regem Ugrorum, Cusale rex, rex Cussal, Cussal rex Ugrorum. Aventinus (saec. XVI.) CFHH 342-345.

a. 902. rex eorum [Agareni] Chussol. Ann. Sangallenses maiores. SS Scriptores 77.

a. 904. Chussal dux eorum [Ungariorum]. Ann. Alamannici. SS Scriptores 54.

a. 907 (908) Liutpaldus dux. Ann. Alamannici. SS Scriptores 54.

[a. 922] Ugri duos reges Dursacum et Bugothum creant. Aventinus (saec. XVI.) CFHH 346.

[a. 922] ... duo reges Dursac et Bugat [Hungarorum]... Liudprand CFHH 1473.

[a. 924] Salardo praeduce. Liudprand: Antapodosis. SS rer. Germ. 74.

[a. 924] Contigit quendam de principibus Ungariorum. Die Reichschronik des Annalista Saxo. SS Scriptores 140.

[a. 926] Ungari Salardo duce Italiam pervagantes. SS Scriptores 141. Die Reichschronik des Annalista Saxo.

[a. 924] Italiam duce Salardo invadunt. Aventinus (saec. XVI.) CFHH 351.

[a. 947] Toxus, Ugrorum rex, audita morte Berchtoldi ducis Boiorum, duobus exercitibus Boiarie fines invadit... Aventinus (saec. XVI.) CFHH 352.

[a. 947] ... Taxis, Hungariorum rex... X modios nummorum dedit... Liudprand CFHH 1474.

[a. 955] ... Tres duces gentis Ungariae... (rex Oddo, Cuonradus dux) Widukind CFHH 2664.

a. 955. rege eorum [Agareni] Pulszi. Ann. Sangallenses maiores. SS Scriptores 79.

a. 955. rex illorum nomine Lele. Ann. Sangallenses maiores. SS Scriptores 79.

a. 955. ... regem ipsum barbarorum [Ungorum], duces et principes captivos... Vita s. Brunonis (sc. a. 966) CFHH 2323.

a. 955. ... venit ad regem Ungorum adnuntians ei adventum Ottonis gloriosi regis. ... reges eorum [Ungorum] et principes comprehensi... Vita s. Udalrici CFHH 2616.

VII. Árpád fejedelemutódai

A DAI két helyen számol be Árpád fiairól. Simeon bulgáriai legyőzése és hazatérésük után olvasható, hogy „Abban az időben Liüntika, Árpád fia volt a fejedelmük.” Ez után olvasható Simeon megegyezése a besenyőkkel, a türkök hadjáratra indulása, a besenyők támadása, a hátrahagyott türkök kiűzése, amikor a 38. fejezet szerint Árpád volt még a türkök fejedelme.⁵⁹ A 40. caputban részletesen is bemutatja Árpád nemzetségének genealógiáját: „Tudnivaló, hogy Árpád, Turkia nagy fejedelme négy fiat nemzett: elsőnek Tarkacsut, másodiknak Jeleget, harmadiknak Jutocsát, negyediknek Zoltánt. Tudnivaló, hogy Árpád első fia Tarkacsu nemzette fiát, Tevelit, a második fiú, Jeleg nemzette fiát, Ezeleget, a harmadik fiú, Jutocsa nemzette fiát, Falicsit, a mostani fejedelmet, a negyedik fiú, Zoltán nemzette fiát, Taksonyt. Tudnivaló, hogy Árpád fiai mind meghaltak, de unokái, Fali, Tasi és Taksony életben vannak. Tudnivaló, hogy Teveli meghalt, és az ő fia barátunk, Termacsu, aki a minap jött fel...”⁶⁰ Feltűnő, hogy a négy Árpád-fi között nem szerepel már Liüntika. Árpád ezen első fiának említése bizonyosan nem véletlenül ékelődik a bulgáriai háború elbeszélésébe. Tarkacsu~Dursac talán, Taksony bizonyosan vezetett trónörökös-ként hadjáratot. Liüntika címe „ἄρχων”, a kazár kagánt, Árpád utódait, Bulcsút, és a γεγεῖν-k fejeit ugyanígy titulálja, akik pedig bizonyosan politikai vezetők voltak. Az első vajda és nem fejedelem Levedit egy helyen, a 38,29-30. sorban βουβόδω καὶ ἀρχηγῶ címmel illeti, az „arkhégos” cím „vezér, fejedelem” jelentéssel bír.⁶¹ A két névalak igen hasonló, felcserélésük nem elképzelhetetlen, ezért a kétségtelen funkcionális és időrendi ellentmondás feloldható Liüntikának a bolgár háborúban betöltött hadvezéri pozíciójának feltételezésével. Az emlékezetből talán korai halála miatt maradhatott ki.

Árpád legidősebb fia, Tarkacsu, és az Itáliában 921-22-ben hadat vezérlő Dursac azonossága a trónörökös Taksony 947-es itáliai hadjárata nyomán feltehető.⁶² Az anonymusi Hülek talán a másodszülött Jeleggel azonos, a Névtelen még Tasról is tud, talán mindkettejük fejedelemsége miatt. A negyedik fiút, Zoltát fejedelemnek mondja.⁶³ A 900 körül szereplő Liüntika esetleg azonosítható a harmadik fiúval, Jutocsával is.⁶⁴ Így a 900-950 közötti fél évszázadban bizonytalan időrenddel, de mind a négy Árpádfi uralmával számolhatunk.

Árpád fiainak halálát a DAI nem véletlenül hangsúlyozhatja – már mind meghaltak, az unokák jönnek a sorban! Tarkacsu unokája, Teveli halála szintén ki van emelve, ennek fia, Termacsu képviselte Falicsi fejedelmet Bizáncban. Teveli és a második ághoz tartozó Ezeleg, Jeleg fiának fejedelemségére nincsen információink. A magyar hagyomány sem őket, sem a harmadik ághoz tartozó Falicsi fejedelmet nem ismeri, csak a szintén a harmadik ághoz sorolható Tasról tud, a hét vezér között sorolva fel nevét. Tas fejedelemségét ennek alapján elképzelhetőnek tarthatjuk. Teveli fia, Termacsu az egyetlen élő dédunoka, a negyedik ágbeli Taksony után újra sorra kerülő első ág képviselője. Termacsu követhette volna Taksonyt a hatalomban, ha még életben lett volna annak halálakor. Helyette a negyedik ágbeli Taksony fia, Géza lett a következő fejedelem, a második és harmadik ág kihalása feltételezhető.

Az Árpádot követő Jeleg (Üllő), Zolta, Falicsi, Tas, Taksony fejedelem-sort a 10. századi fejedelmi központokra vonatkoztatható egyetlen adatunk is megerősíti. Ez Taksony fejedelem

a. 955. ...Otto rex...comprehensi...rege eorum [Agarenis] nomine Pulszi... ..Poemanis...comprehensus est rex illorum nomine Lele... Ann. Sangallenses maiores CFHH 199.

[a. 955] Lulo rex Ungariorum... Necrologium Weissenburgensis monasterii (sc. a. c. 1100) CFHH 1678.

[a. 955] Bultzkonem regem Ugrorum, Bultzko rex, eius quattuor reguli Schaba, Lelius, Sura, Toxus Aventinus (saec. XVI.) CFHH 353.

⁵⁹ DAI 1950, cap. 40. 176-177, cap. 38. 172-173.

⁶⁰ DAI 1950, cap. 40. 178-179.

⁶¹ Tóth 2015, 88. Hadvezetésére uo. 291.

⁶² l. 58. lábjegyzet, a.922 és a.947.

⁶³ SRH I. 41, 101.

⁶⁴ A vitatott azonosításokra l. Tóth 2015, 184-190, 218, 506.

sírhelye, amely a mai Pest megyei Taksony településnél kereshető.⁶⁵ Taksonytól délre, a Duna észak-déli, stratégiai fontosságú szakasza mentén máig megtalálhatóak az Árpád leszármazottak nevét viselő települések, amelyek mindegyike az Árpád-korban használt folyami átkelőhelyeknél helyezkedik el, a korai központ, Kalocsa tágabb környezetében. Közös jellemzőik alapján egykori fejedelmi szálláshely mivoltuk feltételezhető.⁶⁶

A DAI genealógiai listája Árpád tényleges fejedelemutódait őrizhette meg, alig hihető, hogy mind a négy fiának egyetlen fia és egyetlen unokája született volna. Árpád fiági leszármazottai egy meghatározott rend szerint követhették egymást a főhatalomban, minden ág kivette a részét a hatalom gyakorlásában. A nagyfejedelmi cím Árpád leszármazottainak négy ága között felváltva kirajzolódó betöltése a besenyőkéhez hasonló, az egyes ágak között körbe járó trónöröklési rendet valószínűsít.⁶⁷ Ez a jelek szerint stabil rendszer működött Géza nagyfejedelem koráig. A besenyő szokások szerinti öröklési rend megléte a magyaroknál csak steppei nomád hagyomány lehet, a kazár rendszer egészen más volt. Többek között ez a tény is a magyarság steppei nomád eredetét, és viszonylag rövid idejű, nem mély kazár kapcsolatait sejteti. A 12. századi Kinnamos szerint ősi törvény a hunoknál (magyaroknál) az uralkodó (legidősebb) testvérének trónöröklése. II. Géza, amikor fiát tette meg örökösének, e törvény ellen cselekedett, ezért tudtak öccsei támogatást szerezni trónkövetelésükhöz.⁶⁸ A kereszténységben általános primogenitúrával szemben ősi törvényként megjelenő idoenitas a 10. századi Árpádok trónöröklési hagyományára mehet vissza.

VIII. Nomád államból feudális állam

A 10. század második felében önálló hatalmi zónák jöttek létre a Magyar Nagyfejedelemség területén, ám forrásainkból nem mutatható ki hét törzsi ország létezése. Adatainkból három territoriális hatalom létrejötté körvonalazódik. Ezek Szent István államszervező harcainak szereplői, a korábbi hármass fejedelemség vezetői, a künde utódja a nagyfejedelem, a gyula és a karcha. A nagyfejedelem a Dunántúlon, a Duna-Tisza közén és az Észak-Alföldön, a gyula a Tiszántúlon és Erdélyben, a karcha pedig a Kárpát-medence déli sávjában, Baranya, Szerémség és a Maros-Al-Duna közötti területen gyakorolhatta hatalmát.

A magyarok „Gyula” nevű fejedelme 950 táján, Bulcsú karcha és Termacsu bizánci útjától függetlenül járt Konstantin császár udvarában, és felvette a keresztiséget.⁶⁹ Ekkoriban a második magyar fejedelem, a gyula politikai és katonai funkciója mellett bírói hatalma is adatolt.⁷⁰ Más forrásból a peon nép két Bizáncban megkeresztelkedett fejedelméről értesülünk, közülük a hitét haláláig megtartó, nem sokkal később meghalt Sztefanosz nevet nyert fejedelem a gyula lehetett, míg a hitét elhagyó másik Bulcsú.⁷¹ A gyula térítő püspököt is magával vitt országába.⁷² A gyula tehát önálló külpolitikát folytatott, családjával megkeresztelkedett, sőt térítést is szervezett, ami független territóriumára, „országára” utal. Korai szállásterülete ismeretlen, a magyar hagyomány úgy tudja, Sarolt apja, tehát a második Gyula vadászat közben talált rá egy római civitas romjaira, amely Apulum, a későbbi Gyulafehérvár lehetett.⁷³ Gyula népe a Tiszántúlról érkezhetett Erdélybe. Betelepülésük Simeon bulgár cár 927-es halálával függhet össze, amikor a bolgárok ellen mozgolódtak szomszédaik, kötük a magyarok is.⁷⁴ A zömében

⁶⁵ SRH I. 344.

⁶⁶ ÁMTF IV. Pest megye, Taksony: 544, 558-559. ÁMTF II. Fejér megye, Fajs, Ölle, Solt, Tas: 325.

⁶⁷ Tóth 2015, 500.

⁶⁸ ÁMBF 215.

⁶⁹ ÁMBF 85-86. Skylitzes.

⁷⁰ DAI 1950, cap. 40, 178-179.

⁷¹ Elbeszélés a latinokról (15. sz.): HKIF 177-179.

⁷² ÁMBF 85-86.

⁷³ SRH I. 291.

⁷⁴ Georgios barát folytatása ÁMBF B 3, 64.

keleti szláv eredetű erdélyi szlávok a keleti szláv „vajda” címmel illethették a magyarok „gyula” vezérét, hasonlóan Levedi gyula „vajda” címéhez. Ez vált később Erdély kormányzójának címévé.

A honfoglalást követően Káli, majd 950 körül fia, Bulcsú volt Turkia harmadik fejedelme, a karcha. A magyar hagyomány Bulcsú nemzetségét a Dél-Dunántúlhoz köti, hadi tevékenysége is a Kárpát-medence déli és délnyugati részeihez kapcsolja.⁷⁵ A karcha méltóság a hármas fejedelemség rendszerével együtt az államszervezésig nagy valószínűséggel fennmaradhatott. A személyi függésen alapuló nomád magyar politikai rendszer a három magyar fejedelem önálló külpolitikája és az európai környezethez történt alkalmazkodás következtében, az állattenyésztés és a földművelés súlyának megnövekedésével a területi elv irányába módosult a 10. század második felére. Ez az átalakulás adott lehetőséget a feudális államszervezet viszonylag gyors kiépülésére.

IX. Eredmények, összefoglalás

Álmos első fejedelemségének hagyományát Szent István, az első király hetedik őseként, mint a fejedelmi/királyi dinasztia alapítója keltette életre. A valóságban törzsfőként tevékenykedhetett, az emlékezetben talán Levedi szerepét elfoglalva. Levedi a katonai és politikai vezető gyula címét és kazár feleségét a kazár kagán fegyveres szolgálatával érdemelte ki, ám a vazallus fejedelemséget örökös híján nem fogadhatta el, a kagán hozzá hű dinasztiát kívánt létrehozni. Erre a nem kazár származású örökösrel bíró Álmos se lehetett alkalmas, fia Árpád azonban igen. Nem kötötte törzsfői poszt, hűsége és engedelmsége biztosított volt. Címe a harmadik kazár méltóság, a künde lett, kinevezésével a kagán a kabarok visszaszerzését is célozhatta. A künde-gyula kettőse irányította ezek után a magyar fejedelemséget, a honfoglalás után a karchával bővülve. A három fejedelem háború esetén bírt hatalommal a törzsfők felett. A 10. század közepére saját területükön önálló külpolitikába kezdtek, béke idején is irányítva a törzseket. Szent István államalapító harcaival a három, feudális csírákkal bíró territórium egyesítésével létrehozta a középkori magyar államot.

Irodalomjegyzék

Albericus = Chronica Albrici monachi Trium Fontium, a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata. Ed.: Paulus Scheffer-Boichorst. In: Monumenta Germaniae Historica. I-XXXVIII. Hannoverae-Lipsiae. 1826-2000. (MGH SS) XXIII. 631-950. 748, 786. Albericus Trium Fontium. In: *A honfoglalás korának írott forrásai*. Ford: Kordé Zoltán. Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995. 263-264.

ÁMBF = Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Bp. 1988.

ÁMTF = Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I-IV*. (Bp. 1963-1998)

Bajor Geográfus = Witczak, K. T.: *Dwa studia nad Geografem Bawarskim. Zwei Studien zum Geographus Bawarus*. Roczniki Historyczne 59. 1993. 5-17.

Bleyer 2012 = Judith Beyer: *Settling descent: place making and genealogy in Talas, Kyrgyzstan*. in: *Movement, Power and Place in Central Asia and Beyond: Contested Trajectories*. Edited by: Madeleine Reeves. Abingdon-New York 2012. 97-110.

CFHH = Gombos, F. Albin: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*. I-IV. Budapest, 1937-1943.

⁷⁵ SRH I. 292.

Csákó 2012 = Csákó Judit: *A középkori magyar történeti hagyomány mesés elemei Albericus Trium Fontium krónikájának tükrében.* Fons XIX 2012/4. 435-462.

DAI 1950 = Moravcsik Gyula: *Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása.* Bp. 1950.

Dobrovits 2001 = *Az avar kérdés és az avar népnév az orhoni feliratokon.* In: *A Kárpát-medence és a steppe.* Szerk.: Márton Alfréd. Magyar Őstörténeti Könyvtár 14. Bp. 2001. 86-105.

Hunyadi 2001 = Hunyadi László: *A Schechter-féle szöveg: egy névtelen kazár zsidó levele Haszdai Ibn Sapruthoz.* In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 16. Sor.szerk: Zimonyi István. Szerk: Róna-Tas András. Bp. 2001. 162-175.

Kmoskó 2000 = Kmoskó Mihály: *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/2.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 13. Szerk.: Zimonyi I. Balassi Kiadó, Budapest 2000.

KMTL = *Korai Magyar Történeti Lexikon.* Főszerkesztő: Kristó Gyula. Szerkesztők: Engel Pál és Makk Ferenc. Akadémiai Kiadó Bp. 1994.

Kristó 1980 = Kristó Gyula: *Levédiától Szent István államáig.* Elvek és utak sor. Magvető Kiadó, Bp. 1980.

Márton 1997 = Márton Alfréd: *Szakralitás és hatalom a türköknél.* Aetas 1997/2-3. 72-79.

MEH = *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról.* Szerk.: Györffy György. Osiris Kiadó, Bp. 2002.

PVL 2015 = *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 30. Szerk.: Zimonyi István. Balassi Kiadó, Bp. 2015.

Róna-Tas = Róna-Tas András: *Magyarok korai történelmünk forrásaiban.* In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 16. Sor.szerk: Zimonyi István. Szerk: Róna-Tas András. Bp. 2001.

Salamon F. 1876 = Salamon Ferenc: *A magyar haditörténethez a vezérek korában.* Századok 10 (1876) 1-17. 686-733.

Schäfer 2001 = Schafer Tibor: *A hun birodalom felbomlása.* In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás.* Szerk.: Felföldi Szabolcs, Sinkovics Balázs. Magyar Őstörténeti Könyvtár 15. Bp. 2001. 25-35.

SRH = *Scriptores rerum Hungaricarum.* Ed. E. Szentpétery, Budapestini 1937.

SS rer. Germ. = *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi.* Hannover-Berlin, 1871.

SS Scriptores = *Scriptores (in Folio) SS rer. Germ. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum.* Ed. C. H. Pertz et al. Hannover, 1826.

Tóth 2015 = Tóth Sándor László: *A magyar törzsszövetség politikai életrajza. (A magyarság a 9-10. században).* Belvedere Meridionale, Szeged, 2015, 88-92.

Zimonyi 2005 = *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 22. Balassi Kiadó, Budapest, 2005.

Juhász Péter, doktorandusz hallgató

Témavezető neve: Almási Tibor dr. tanszékvezető egyetemi docens

Munkahely: Szegedi Tudományegyetem BTK, Történeti Intézet, Történeti Segédtudományok
Tanszék, Történelemtudományi Doktori Iskola

Cím: 6720 Magyarország, Szeged, Dugonics tér 13.

E-mail: pjuhasz2003@gmail.com

Lektor: Dr. habil. Tóth Sándor László docens